

واحد مطالعات آماری و راهبردی
دبیرخانه انجمن صنایع نساجی ایران

انجمن صنایع نساجی ایران

بررسی و چشم انداز صنعت نساجی و پوشاک بنگلادش در سال ۲۰۲۰

تهیه، تنظیم و گردآوری: زهرا اسمعیل زاده
واحد مطالعات آماری و راهبردی دبیرخانه انجمن صنایع نساجی ایران

تابستان ۱۴۰۱

۰۲۱-۲۶۲۰۰۱۹۶ t.me/aiti1395
info@aiti.org.ir @aiti.org.ir

استفاده از مطالب این جزوه با ذکر مأخذ بلامانع می باشد

سال ۲۰۲۰، سالی بحرانی برای صنعت نساجی و پوشاک بنگلادش بود. از آنجاییکه این صنعت در حال گذراندن مراحل تغییر و تحول بوده، برخی تغییرات عمده‌ی سازمانی رخ خواهد داد. داستان موفقیت صنعت پوشاک آماده بنگلادش در اواخر دهه‌ی ۱۹۷۰ آغاز شد، به طور فزاینده‌ای در دهه‌ی ۱۹۸۰ توسعه پیدا کرد و نهایتاً در دهه‌ی ۱۹۹۰ با رشد و شکوفایی بی‌سابقه‌ای روبه‌رو شد. با تبدیل شدن به یک صنعت غول‌پیکر در یک بازه‌ی زمانی کوتاه، بخش صادرات پوشاک آماده‌ی بنگلادش با درآمدزایی ۸۴ درصدی حاصل از صادرات و تعداد شاغلین ۲۰ میلیون نفری، به پشتوانه‌ی اقتصادی کشور تبدیل شد. هدف بخش صادرات پوشاک آماده‌ی بنگلادش تا سال ۲۰۲۱، رسیدن به رقم ۵۰ میلیارد دلاری است که ۸ تا ۱۰ درصد از کل صادرات بازار جهانی را شامل می‌شود. در حال حاضر این کشور ۷ درصد از هدف صادراتی خود را با رقم تقریبی ۳۴ میلیارد دلار برآورده کرده است. با این حال با سرعت رشد فعلی رسیدن به این هدف ناممکن می‌نماید. این مقاله سعی دارد تصویری روشن از سناریوی صنعت پوشاک و نساجی بنگلادش ارائه دهد و چشم‌انداز سال ۲۰۲۰ آن را به نمایش بگذارد.

بخش تجزیه و تحلیل مشخصات

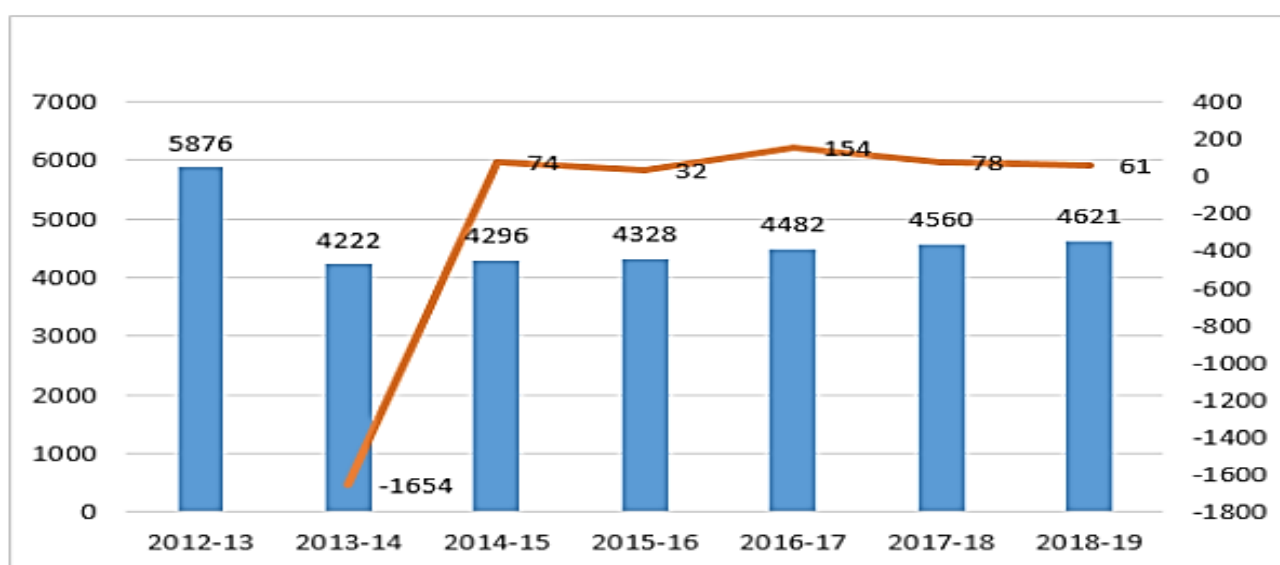
آخرین سال مالی را می‌توان با رشد منفی صادرات مشخص کرد. در حقیقت، برای اولین بار در تاریخ صادرات رشد منفی را برای چهار ماه متوالی ثبت کرد. در دسامبر ۲۰۱۹، این رشد بر خلاف سال‌های قبل اندکی افزایش پیدا کرد. با این حال، گزارشات بانک جهانی و سایر مدل‌های اقتصادی، نشان از ثبات و پایداری بنگلادش و رشد صادرات پوشاک‌اش دارند.

پروفايل بخش نساجی نشان می‌دهد که تعداد کل کارخانجات پوشاکی که تا به امروز تحت نظر اتحادیه تولیدکنندگان و صادرکنندگان بنگلادش BGMEA قرار گرفته‌اند، ۴۶۲۱ واحد بوده است. اگر روند تغییر تعداد کارخانه‌ها را از نمودار ۱ مورد تجزیه و تحلیل قرار دهیم، شاهد خواهیم بود که تعداد کارخانجات جدیدی که هر ساله اضافه می‌شوند رو به کاهش است. با وارد عمل شدن توافق‌نامه‌ها و هم‌گروهی ۲۸ شرکت بزرگ جهانی خرده‌فروشی بنگلادش در راستای حفاظت از سلامت کارگران و محیط‌های کارخانه‌ها، در سال‌های ۱۴-۲۰۱۳، بنگلادش با کاهش تعداد کارخانه‌های جدید روبه‌رو شد. پس از آن در هر سال تعداد حدود ۷۵ صنعت جدید در مجموع اضافه شد. علاوه بر این، در چند وقت اخیر ما شاهد تعطیلی حدود ۲۰۰ واحد بوده‌ایم که نشانگر تطابق کامل و ماندگاری صنایع جدید اضافه شده است. بنابراین، اگرچه تعداد صنایع جدید در هر سال رو به کاهش است، اما کیفیت صنایع تازه‌راه‌اندازی شده به مراتب بهتر است که این مسئله، بنگلادش را به‌عنوان الگوی سرآمد صنایع سبز و شیوه‌های پایدار در سطحی بالاتر قرار می‌دهد. به‌طور کلی طبق اعلام شورای ساختمان سبز آمریکا USGBC، در حال حاضر تعداد کل کارخانه‌های دارای گواهینامه‌ی رهبری انرژی و طراحی محیطی LEED در بنگلادش ۹۰ عدد است که شامل ۲۴ ساختمان با رتبه‌ی پلاتینیوم می‌شود. اگرچه خریداران هیچ مبلغ اضافه‌ای برای ساختمان‌های سبز نمی‌پردازند، اما چنین ابتکاری همچنان کمک بسیاری به برندسازی می‌کند و برای بقای خود ما هم بسیار ضروری است.

جدول ۱- پروفایل بخش، پوشاک و نساجی، بنگلادش، سال مالی ۱۹-۲۰۱۸

تعداد صنایع پوشاک صادراتی	۴۶۲۱
کل صادرات نساجی	۳۴/۱۳ میلیارد \$
سهم (%) در کل صادرات	۸۴/۲۱ %
نیروی کارگر	۴ میلیون
مشارکت در GDP (%)	۱۱/۱۷ %
ارزش افزوده (%)	۶۳/۲۳ %
محصولات اصلی	تیشرت، پولشرت، پیراهن، پولیور، شلوار
بازارهای اصلی	اتحادیه اروپا، ایالات متحده امریکا، کانادا
تعداد واحدهای نساجی	تولید نخ-۴۲۵ تولید پارچه-۷۹۶ رنگرزی-چاپ-تکمیل-۲۴۰
سرمایه گذاری در بخش صنایع نساجی پایین دستی	بیش از ۶ میلیارد \$
صادرات نساجی	۲۲۹ میلیون \$ (آوریل-سپتامبر ۲۰۱۹)
صادرات کالاهای جوت	۳۳۳ میلیون \$ (آوریل-سپتامبر ۲۰۱۹)

نکته‌ی مهم دیگری که باید به آن توجه کرد این است که طبق اعلام اتحادیه‌ی تولیدکنندگان و صادرکنندگان بنگلادش BGMEA، در حال حاضر چند سالی است تعداد کارگرانی که به‌طور مستقیم در صنایع پوشاک مشغول به کار هستند، ۴ میلیون نفر ثابت مانده است. این مسئله نشان می‌دهد که تعداد کل کارگران در هر واحد تولیدی نه تنها افزایش نیافته که ممکن است رو به کاهش باشد. یک دلیل این موضوع می‌تواند استفاده از برخی فرآیندهای نیمه‌اتوماتیک در خط تولید باشد که منجر به کاهش نیروی کار انسانی می‌شود. به‌طور کلی این امر اثر منفی روی صنعت و همچنین کارگران نمی‌گذارد چراکه آن‌ها شش‌برابر نسبت به حقوق یک دهه‌ی قبل مزد دریافت می‌کنند.

شکل ۱- تغییرات سالیانه در تعداد کارخانه‌های نساجی

نکته‌ی مهم دیگری که باید مورد توجه قرار گیرد؛ ارزش افزوده است. ارزش افزوده همزمان با به خودکفایی رسیدن هرچه بیشتر صنایع، در پیوندهای پیشین صنایع خصوصاً بخش پارچه‌ی حلقوی‌بافت، روبه‌روز در حال افزایش است. صنعت در بخش پارچه‌های تاروپودی، کماکان نیازمند بخش خارجی است که دامنه‌های ارزش افزوده را کاهش می‌دهد. موضوع امیدبخش اما در بخش جین است که به‌شدت رو به رشد گذاشته است. به گفته‌ی تولیدکنندگان بزرگ جین کشور، آن‌ها سابق برای هر شلوار جین را با قیمت ۵.۵۰ تا ۷ دلار تولید می‌کردند اما امروز این قیمت تا ۱۰ تا ۱۱ دلار بالا رفته است. بنگلادش هر سال صادراتی با ارزش بالغ بر ۳ میلیارد دلار محصولات جین دارد و توانسته است جای چین را به‌عنوان بزرگ‌ترین تأمین‌کننده‌ی اتحادیه‌ی اروپا بگیرد. ظرفیت تولید ۳۱ کارخانه‌ی جین در بنگلادش بیش از ۴۰ میلیون یارد جین در مقابل تقاضای نزدیک به ۷۰ میلیون یاردی است. مابقی این جین مورد تقاضا از طریق واردات از کشورهای چین، هند، پاکستان و ترکیه تأمین می‌شود. به گفته‌ی تولیدکنندگان، فناوری‌های جدید مورد استفاده در شستشو و پرداخت و همچنین استفاده‌ی روزافزون از پارچه‌ها و طراحی بهتر و مناسب تر، به بنگلادش این اجازه را می‌دهد تا ارزش بیشتری به محصولات جین خود بیافزاید.

تجزیه و تحلیل جدول ۲ رشد صادرات محصول مبتنی بر خوشه در سال جاری را نشان می‌دهد. مشاهده می‌شود که هم در بخش پارچه‌ی حلقوی‌بافت و هم در بخش پارچه‌های تاروپودی، محصولات الیاف بشرساخت و مصنوعی رشد زیادی را به ثبت رسانده‌اند. آنوراک‌های زنانه و دخترانه، بادگیرها و غیره که ساخته شده از الیاف بشرساخت هستند، بیشترین رشد را با ۴۴ درصد رشد به ثبت رسانده‌اند. در بخش حلقوی‌بافت، حتی محصولاتی چون کشبافت‌ها و پلیورها که ساخته شده از الیاف بشرساخت هستند، با ۲۹.۲۵ درصد رشد در صدر قرار دارند. در مقابل، برخی محصولات پنبه‌ای رشد بسیار پایینی را ثبت کردند. خصوصاً محصولاتی چون شلوارها، بلوزها و پلیورهای زنانه و مردانه‌ی پنبه‌ای و ساخته شده از مواد دیگر، نسبت به الیاف بشرساخت و مصنوعی، رشد منفی ثبت کردند. این تجزیه و تحلیل به‌روشنی تغییر رویکرد خریداران را از محصولات پنبه‌ای به غیرپنبه‌ای در گذشته‌ی نزدیک نشان می‌دهد. و می‌توان پیش‌بینی کرد که این روند در سال‌های آینده نیز ادامه خواهد داشت. یک دلیل بزرگ می‌تواند نوآوری‌های ایجاد شده در محصولات الیاف بشرساخت و مصنوعی باشد؛ امروزه محصولات غیرپنبه‌ای به اندازه‌ی و در مواردی حتی بیشتر از محصولات پنبه‌ای راحت هستند. همچنین امروزه مصرف‌کنندگان در مورد اثرات مخاطره‌آمیز محیطی کشت پنبه آگاهی بیشتری دارند. نکته‌ی منفی دیگر در مورد محصولات مصنوعی مربوط به غیر زیست تخریب‌پذیری آن‌ها بود. این یک نکته‌ی مهم در تصمیم‌گیری‌های تجاری آینده برای کارآفرینان است، زیرا بیشتر صنایع مرتبط پیشین بر پایه‌ی پنبه هستند. بنابراین، اگر این روند ادامه یابد، دوباره به محصولات خارجی وابسته شده و دامنه‌ی عظیمی از ارزش افزوده را از دست خواهیم داد.

جدول ۲- درصد رشد تجمعی تولید.

سیستم بافندگی حلقوی		رشد بسیار بالا	رشد سالیانه (%)
سیستم بافندگی تار-پودی	رشد بسیار بالا	پیراهن کشباف، پلیور و ... از	۲۹/۲۵
	رشد بالا	پیراهن کشباف، پلیور و ... از	۱۴/۶۶
	رشد کم	تیشرت، زیرپوش و ... از پنبه	۱۱/۶۹
	رشد کم	زیرشلواری و لباس زیر زنانه و دخترانه از پنبه	۱۰/۵۹
	رشد کم	زیر شلواری و لباس زیر مردانه از پنبه	۱۰/۸۷
	رشد کم	کشباف، پلیور و ... از سایر منسوجات،	-۶/۰۹
	رشد کم	تیشرت، زیرپوش مردانه از سایر منسوجات	۷/۷۸
	رشد کم	بلوز یا پیراهن زنانه یا دخترانه از پنبه	-۸/۷۳
	رشد کم	شلوار زنانه یا دخترانه از سایر منسوجات	-۵/۵۸
	رشد کم	شلوار پسرانه یا مردانه از سایر منسوجات	۰/۷۵
	رشد بسیار بالا	پالتو زنانه و دخترانه، لباسا بادگیر و ... از الیاف بشر ساخت	۴۴/۵۳
	رشد بسیار بالا	پیراهن مردانه یا پسرانه از پنبه	۱۷/۱۶
توجه: در نظر داشته باشید که رشد بیشتر از ۲۰٪، رشد بسیار بالا؛ ۲۰-۱۰٪ رشد بالا و کمتر از ۱۰٪ بسیار کم است.			
منبع: بانک بنگلادش، BKMEA و تحقیقات شخصی.			

با تحلیل بیشتر جدول ۳ می‌توان دریافت که صادرات به بازار آنلاین در سال مالی ۱۹-۲۰۱۸ ثابت بوده اما در ۶ ماه گذشته رشد منفی داشته است. کانادا و بازارهای آنلاین به ترتیب با ۲۲.۴۴ درصد و ۲۱.۷۷ درصد، بیشترین حجم رشد را در بازار مالی ۱۹-۲۰۱۸ به ثبت رساندند. اما همین بازارها نیز در ۶ ماه گذشته به ترتیب ۱۲.۱۸- و ۵.۱۳- درصد رشد منفی را به ثبت رساندند. جبران این ردیف منفی که ممکن است به‌خاطر همه‌گیری ویروس کرونا در چین بوده باشد، بسیار سخت خواهد بود. بسیاری از سفارشات صادراتی به دلیل توقیف واردات از چین متوقف یا به تعویق خواهند افتاد.

جدول ۳- رشد صادرات در بازارهای مختلف.

بازار	کل صادرات (%)	رشد صادرات در ۱۹-۲۰۱۸ (%)	رشد صادرات در جولای-ژانویه ۲۰-۲۰۱۹
اتحادیه اروپا	۶۱/۹۱	۷/۶۶	- ۶/۱۸
ایالات متحده آمریکا	۱۷/۹۷	۱۴/۶۶	- ۳/۴۱
کانادا	۳/۴۵	۲۲/۴۴	- ۱۲/۱۸
فروش آنلاین	۱۶/۶۶	۲۱/۷۷	- ۵/۱۳
مجموع		۱۶/۶۳۲۵	- ۶/۷۲۵
منبع: آمارهای BGMEA و تحقیقات شخصی.			

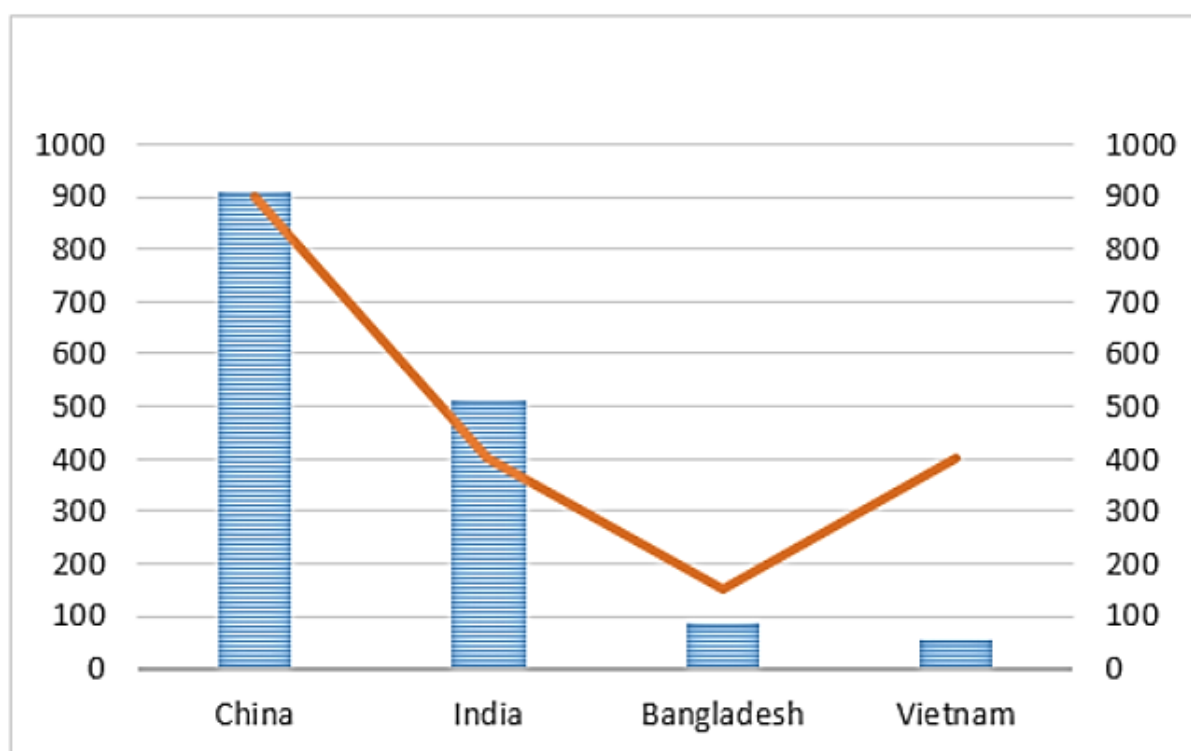
در بازار اتحادیه اروپا، مجارستان، قبرس، پرتغال، مالتا و سوئد بیشترین میزان رشد را ثبت کرده اند، در حالی که بازارهای بزرگتری مانند آلمان، انگلستان، فرانسه، آلمان و ایتالیا رشد بسیار کمی را ثبت کرده‌اند. در بازار غیر آنلاین هند، چین، ژاپن، کره جنوبی و آفریقای جنوبی بیشترین میزان رشد را به ثبت رساندند. در این بخش از بازار تنها ترکیه رشد ۲۷.۲- درصد را ثبت کرده است. از طرفی روسیه به‌عنوان یکی دیگر از بازارهای بالقوه برای بنگلادش، رشد ۱۴.۱۷ درصدی را به ثبت رسانده است. بنابراین در مجموع، این تجزیه و تحلیل نشان‌دهنده‌ی این مسئله است که با هرچه کوچک‌تر شدن روزانه‌ی بازارهای منظمی چون اتحادیه‌ی اروپا و ایالات متحده به‌دلیل عدم پذیرش استراتژی‌های کسب‌وکارهایشان در کشورهای هم‌مرز و همچنین در داخل مرزهای ملی، برای حفظ صادرات، به نوآوری‌های بیشتری در بازار نیاز است.

جدول ۴- متوسط کمترین حقوق کارگران در کشورهای تولید کننده پوشاک، ۲۰۱۹.

کشور	کمترین حقوق (\$)
ایالات متحده آمریکا	۱۸۶۴
ترکیه	۹۳۳
هندوراس	۶۵۰
تایلند	۶۳۲
چین	۲۷۰
ویتنام	۲۴۸
اندونزی	۲۳۱
مکزیک	۲۰۷
هند	۲۵۵
بنگلادش	۸۵
منبع: آمار ILO، ۲۰۱۹.	

نیروی انسانی و تحلیل‌های مهارت محور

منابع انسانی در همه حال مسئله‌ای بسیار حیاتی برای تداوم توسعه‌ی بخش نساجی و پوشاک بوده است. در یک دهه‌ی اخیر دستمزد کارگران پوشاک شش برابر افزایش پیدا کرده است. علاوه بر این، اداره‌ی کسب و کار در همین دهه ۳۰ تا ۴۰ درصد افزایش پیدا کرده است. در مقابل، بر اساس منابع موثق مختلف، میانگین قیمتی که خریدار پرداخت می‌کند ۳ تا ۴ درصد کاهش یافته است. در نتیجه در مجموع ما ۳۵ تا ۴۰ درصد از رقابت‌پذیری قیمت در بازار را از دست داده‌ایم. در چنین شرایطی، پروفایل مهارت نیروی کارگر به یک مسئله‌ی حیاتی تبدیل شده است و حالا صنعت نمی‌تواند از پس هزینه‌ی نیروی انسانی غیر ماهر بریاید. با این حال، از نظر دستمزد نیروی کار، بنگلادش هنوز یک مکان رقابتی برای خریداران پوشاک است (مرجع جدول ۴).

شکل ۲- نیروی کارگر و بهره‌وری.

تولید پوشاک معمولاً یک شغل کم‌مهارت است، بنابراین واردکنندگان پوشاک ممکن است به‌ویژه نگران ماهر بودن نیروی کار نباشند. اگرچه، کارگر ماهر زمانی حائز اهمیت می‌شود که فرآیند تولید عملکرد بهتری را طلب می‌کند. خصوصاً در موقعیت‌های مدیریتی، مهارت مناسب، بازدهی و سودمندی یک کارخانه را افزایش می‌دهد و همین‌طور زمان انجام کار را کوتاه می‌کند. بنابراین در موقعیتی که بهره‌وری و کیفیت آموزش با دستمزد کارگران مرتبط می‌شود، بنگلادش از رقبای عقب می‌ماند چراکه آموزش و زیرساخت‌های لازم برای این منظور در این کشور هنوز در سطوح ابتدایی هستند (مرجع شکل ۲).

پروژه‌ای تحقیقاتی توسط وزارت نساجی و جوت انجام شده است که در آن دولت بنگلادش نیاز صنعت به متخصصان نساجی و پوشاک را در سال‌های پیش رو در بازار بنگلادش پیش‌بینی می‌کند. آنها شرح داده‌اند که در سال‌های پیش رو صنعت به ۲۵۰۰۰ نیروی متخصص نیاز خواهد داشت ولی مطالعه‌ای در مورد اینکه مهارت‌های اصلی‌ای که نیروی متخصص لازم است کسب کند تا در بازار کار باقی بماند، انجام نشده است. از این رو، زمان آن فرا رسیده است که کشور ما با طراحی برنامه‌های تمرینی و آموزشی مناسب در تمامی مؤسسات، سرمایه‌گذاری هنگفتی در توسعه‌ی مهارت‌ها بکند.

نقاط قوت، ضعف، فرصت‌ها و تهدیدها SWOT

بر اساس تجزیه و تحلیل‌های بالا و مرکز تحقیقات نساجی، یک تجزیه و تحلیل SWOT از صنعت نساجی و پوشاک بنگلادش در سال ۲۰۲۰ و پس از آن در جدول زیر خلاصه شده است.

نقاط قوت	نقاط ضعف
• بیش از ۳۰ سال سابقه و تجربه در صنعت پوشاک • همچنان نیروی کارگر در مقایسه با سایر رقبا ارزان است. • ارتباط قوی به عقبه‌ی موجود در بخش بافت حلقوی. • کارآفرینان جاه طلب و منعطف از لحاظ تصمیم‌گیری. • ظرفیت تولید بسیار بالا. • بیشترین تعداد صنایع سبز و تصویر مثبت توسعه پایدار. • تغییرات مثبت آشکار مدیریتی در کارخانه‌ها جواب می‌دهد. • رابطه‌ی مدیریت - کار بهبود یافته. • حمایت دولت به عنوان بخش اصلی صادرات	• بهره‌وری پایین • مدیریت تکنولوژی ضعیف • سطح مهارت و توانایی پایین به خصوص در سطوح مدیریتی • تغییرات نسبت به رقبا در زمان طولانی‌تری اتفاق می‌افتد • مهندسی صنعتی ضعیف به خصوص در بخش صنعت نساجی • زمان تحویل دهی نامناسب، زمان انجام کار طولانی • نقص‌های زیاد و تکرار مجدد کارها مدیریت کیفیت ضعیف • حمل و نقل و تجهیزات لجستیک ضعیف • تسهیلات انتقال زیر استاندارد • نرخ مالیات بالا • فاصله میان دانش محصول و بازار
تهدیدها	فرصت‌ها
• وابستگی بیش از حد به مواد اولیه خارجی به خصوص در مورد پنبه، پارچه‌های تار و پودی، رنگ‌ها و مواد شیمیایی و ... • حاشیه سود کم در آیتم‌های پایه • عدم و مقدار کم سرمایه‌گذاری بر صنایع تولید پارچه بر پایه الیاف غیر از پنبه • بحران انرژی و بالا رفتن قیمت • حقوق بالای کارگر در مقایسه با سطح مهارتش • رشد تکنولوژیکی سریع در کشورهای رقیب • تسهیلات آموزشی زیر سطح استاندارد • میزان کم یا عدم تحقیق و توسعه • عدم وجود نقشه راه مناسب برای توسعه پایدار • تغییرات تکنولوژیکی • FDI و سرمایه‌گذاری محلی کم به دلیل مشکلاتی نظیر بروکراسی دست و پا گیر • مداخله سیاسی کارگران بدون اطلاع • موقعیت بدوون ثبات سیاسی-اجتماعی کشور	• سفارشات بیشتر از طرف چین به دلیل تغییر مناسبات تجارت جهانی • تصویر بهبود یافته و اعتماد خریداران خارجی • شیوه‌ی راه حل‌های پایدار • تاکید بیشتر بر روی کنترل‌هزینه‌ها • رشد بیشتر در بخش دنییم • تمرین بیشتر توسعه محصول و افزایش ارزش افزوده با امکاناتی نظیر شست و شو و چاپ و ... • جریان صادرات به سمت بازارها آنلاین • افزایش در دسترسی بودن تکنولوژی محلی و عامل‌های فراهم کننده‌ی سرویس‌های شمایره

نتیجه گیری

صنعت نساجی و پوشاک بنگلادش بر سر تقاطعی ایستاده است که با چالش های جدی ای مواجه است، هرچند این مسئله را نیز باید در نظر داشت که فرصت ها در پس چالش ها به وجود می آیند. اکنون زمان آن برای صنعت فرا رسیده است تا با اتخاذ تصمیم های مناسب از موانع عبور کند تا از فرصت های موجود برای عرضه ی بیشتر به بازارهای جهانی استفاده کند. همچنان بنگلادش به عنوان یکی از بهترین انتخاب ها برای خریداران در نظر گرفته می شود که منبعی امن برای پوشاک آماده است. همچنان که توانایی ما برای توسعه ی طراحی و تولید بهبود پیدا کند، صنعت نیز شروع به تولید محصولاتی با ارزش افزوده بیشتر خواهد کرد که این روند پیش از این آغاز شده است. امروزه، بنگلادش محلی برای بیشترین تعداد کارخانه های سبز است که تصویر مثبتی از ما در تجارت جهانی به عنوان شریکی پایدار ارائه می دهد. از همه مهم تر، کارخانه هایی که در این مسیر با ما همراه نیستند به تدریج از دور خارج شده و این موضوع در درازمدت نشانه ی خوبی خواهد بود. ما به کارخانه های بهتر نیاز داریم؛ نه کارخانه های بیشتر. این مطالعه ی جامع از مرور و چشم انداز این صنعت به خوانندگان ارزشمند ما کمک خواهد کرد تا نگاه اجمالی مناسبی از صنعت به شکل مرسوم داشته باشند و در نهایت به تصویرسازی آن ها از برنامه های آینده شان یاری خواهد رساند. تیم **Textile Focus** امید به بهترین ها دارد و به عنوان یک شریک توسعه ی پایدار، دست در دست صنعت پوشاک و نساجی، به کار خود ادامه می دهد.

منبع:

Maeen Md. Khairul Akter, Review and Outlook, ۲۰۲۰ Bangladesh Garments and Textile Industry, ۲۰۲۰